

بررسی آثار سیاست‌های حمایتی در بخش کشاورزی (مطالعه موردی - زیربخش دام و طیور)

• مصطفی بستاکی، عضو هیأت علمی سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی

تاریخ دریافت: مهرماه ۱۳۸۳ تاریخ پذیرش: آبان ماه ۱۳۸۴

Email : Bostaki 1959@Yahoo.com

چکیده

بخش کشاورزی در دهه‌های اخیر در بیشتر کشورهای در حال توسعه تحت تاثیر انواع سیاست‌های مداخله گرایانه دولت و با هدف حمایت از این بخش در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی قرار داشته است. این سیاست‌ها طیف گسترده‌ای از مداخلات را در برمی‌گیرد که بطور مستقیم و یا غیرمستقیم قیمت و بازار این محصولات را تحت تاثیر قرار می‌دهند. در ایران نیز بخش کشاورزی و زیر بخش‌های آن نیز در چند دهه اخیر تحت تاثیر این سیاست‌ها قرار داشته‌اند. این مداخلات عمدتاً از طریق کنترل قیمت کالاها، اعمال سهمیه و یا پرداخت یارانه بر روی نهاده‌های تولید آنها - به‌ویژه از طریق اعمال نرخ‌های پائین تر ارز برای واردات نهاده‌ها - صورت گرفته است. موضوع این مقاله بررسی آثار سیاست‌های مداخله مستقیم دولت در قیمت‌گذاری محصولات زیربخش دام و طیور از جنبه سنجش میزان حمایت از این محصولات می‌باشد. کالاهای مورد بررسی سه محصول عمده این بخش یعنی گوشت گاو، گوشت مرغ و تخم مرغ و دوره مورد نظر شامل سال‌های ۷۸-۶۱ می‌باشد. دوره مذکور علاوه بر سال‌های جنگ تحمیلی و اعمال سیاست‌های تثبیت قیمت کالاها، دربرگیرنده دوره اعمال قیمت‌های تضمینی و همچنین آزادسازی قیمت‌ها نیز می‌باشد. ابزار مورد استفاده شامل نرخ‌های حمایت اسمی و موثر می‌باشند که با استفاده از داده‌های موجود در دستگاه‌های ذیربط مورد محاسبه قرار گرفته‌اند. نتایج بدست آمده نشان می‌دهد اولاً: نرخ‌های حمایت در طول سال‌های مختلف دارای نوسان می‌باشند بنابراین؛ مناسب تر این است که به جای مقادیر مطلق این این نرخ‌ها در یک سال مشخص، روند آنها در طول یک دوره زمانی مورد توجه قرار گیرد. ثانیاً؛ مقادیر نرخ‌های حمایت اسمی بسته به نرخ ارز مورد استفاده برای محاسبه آنها متفاوت است و این نرخ‌ها در گزینه نرخ ارز واقعی دارای مقادیر بالاتری در مقایسه با نرخ ارز اسمی می‌باشند. علاوه بر این؛ میانگین نرخ حمایت موثر در مورد کلیه کالاها مثبت بوده و در این میان؛ به ترتیب گوشت گاو بالاترین و تخم‌مرغ پایین‌ترین میزان نرخ حمایت اسمی و موثر را داشته‌اند.

کلمات کلیدی: سیاست‌های حمایتی، سیاست‌های مداخله قیمت، نرخ حمایت اسمی و موثر، قیمت‌های مرزی و معادل قیمت‌های مرزی

Pajouhesh & Sazandegi No:73 pp: 12-20

The effect of government protection policies in the agricultural sector.(Case study: Animal husbandry and poultry sub – sector)

BY : M. Bostaki ., Member of Scientific Board of Agricultural Research and Education Organization . Tehran , Iran.

In the recent decades, agricultural sector in most developing countries has been influenced by various types of government intervention policies with the purpose of protection of agricultural sector besides the other sectors. These policies include vast varieties of intervention which influence the price and market of these products directly and/or indirectly. In the recent decades; agricultural sector has been affected by these policies in Iran. Such interventions mainly take place due to price control of these goods and/or paying subsidy on inputs, especially via allocation of undervalued exchange rate. The purpose of this paper is measuring the effect of government direct price intervention on poultry and animal husbandry sub- sectors during 1982- 2000. This period includes both years of war-period of price stabilization also, period of price liberalization policies about these goods. The selected commodities are egg, chicken and beef. Instruments of nominal and effective rates of protection were used to measure these effects. These rates were calculated using data which were drawn from ministry of Jihad-e Agriculture and other organization concerned with subject. The results show that: First; rates of protection fluctuate during the time. Therefore it is better to look at the trend of these rates over a number of years rather than the absolute of them for a particular year. Second; the amount of nominal rates of protection depends on whether nominal or real exchange rate are calculated and these rates in real exchange rate scenario are more than the same in nominal exchange rate scenario. Third; averages of effective rates of protection about all of goods are positive. In addition, most and least amount of averages of nominal and effective rates of protection are related to beef and egg, respectively.

Key words: Price intervention policies, Nominal and effective rate of protection, Border price and equivalent border price.

مقدمه

نیز مانند بسیاری دیگر از کشورها، بخش کشاورزی و محصولات آن تحت سیاست‌های حمایتی دولت قرار گرفته‌اند. این سیاست‌ها طیف گسترده‌ای از انواع مختلف مداخلات را در برمی‌گیرد که سیاست‌های مداخله دولت در قیمت‌گذاری کالاها از جمله این سیاست‌ها به شمار می‌روند. پرداخت یارانه بر روی نهاده‌های تولید، وضع موانع تعرفه‌ای و محدودیت‌های کمی بر روی واردات کالاهای رقیب و تثبیت و کنترل قیمت‌های مصرف‌کننده و تولیدکننده را می‌توان در زمره این سیاست‌ها مورد اشاره قرار داد. بررسی سوابق موجود نشان می‌دهد که این سیاست‌ها از یک طرف بر حمایت از تولیدکنندگان و افزایش تولید و با هدف خودبسندگی - که اصولاً جز از طریق تعیین معقول و سودآور قیمت امکان‌پذیر نیست - و از طرف دیگر، بر مینای حمایت از مصرف‌کنندگان و کاهش هزینه‌های خوراکی آنها - که با سطح پائین قیمت می‌تواند تحقق یابد - قرار داشته‌اند.

مروری بر تاریخچه سیاست‌های مداخله دولت در قیمت‌گذاری کالاهای مورد بررسی در مقاطع مختلف زمانی نشان می‌دهد که هرچند نوع مداخله و ابزارهای مورد استفاده در مورد کالاهای مختلف بعضاً دارای تفاوت‌هایی بوده است ولی این سیاست‌ها چه در دوره قبل از انقلاب اسلامی و چه بعد از آن در مقطع زمانی ۶۹-۵۷ عمدتاً سیاست‌های تشبیتی بوده است (۱۰).

زیر بخش دام و طیور به‌طور متوسط بیش از ۳۲ درصد از کل ارزش افزوده بخش کشاورزی را طی دوره ۶۱-۷۸ و بیش از ۱۰ درصد کل تولید ناخالص داخلی کشور را طی دوره مذکور به خود اختصاص داده است (۲). این زیربخش همچنین با دارا بودن اشتغال مستقیم و غیر مستقیم حدود ۲/۵ میلیون نفر و با توجه به نقشی که در تامین پروتئین دامی مورد نیاز کشور به‌عهده دارد، از جایگاه خاصی برخوردار می‌باشد. در میان فعالیت‌های مختلف زیربخش دام و طیور، تنها سهم صنعت مرغداری شامل مرغ و تخم مرغ و گاوداری‌های صنعتی و فعالیت‌های جانبی آنها حدود ۷۰۰ هزار نفر یعنی بیش از ۲۰ درصد از کل اشتغال زیر بخش را تشکیل می‌دهد (۱۲). علاوه بر این؛ براساس آمارهای موجود محصولات دامی طی این دوره بالاترین سهم را در سبد هزینه‌های خوراکی خانوارها به‌خود اختصاص داده‌اند در این میان، انواع گوشت با دارا بودن سهمی بین ۲۳ تا ۳۶ درصد از کل هزینه‌های خوراکی، در سال‌های مختلف، بجز سال ۶۹، در رتبه اول قرار دارد (۹). همچنین بیش از ۴۴ درصد از کل پروتئین دامی عرضه شده در کشور در سال ۷۸ به سه کالای گوشت گاو، گوشت مرغ و تخم مرغ اختصاص داشته است (۱۸). بنابراین هرگونه نوسان قیمتی در مورد این محصولات، علاوه بر تولیدکنندگان فشار شدیدی را بر مصرف‌کنندگان، به‌ویژه بر طبقات پائین‌تر جامعه وارد می‌نماید. از این‌رو، در ایران

تحقیقات انجام شده با استفاده از ابزار نرخ حمایت به ویژه مطالعات انجام شده توسط بانک جهانی می‌توان به آن اشاره کرد آن است که بخش کشاورزی در اکثر کشورهای در حال توسعه تحت تاثیر آثار منفی ناشی از سیاست‌های برون بخشی قرار داشته‌اند و در مواردی این آثار منفی آن چنان شدید بوده است که حتی آثار مثبت سیاست‌های حمایتی درون بخشی را نیز خنثی نموده است (۲۱).

در این تحقیق با توجه به ماهیت سیاست‌های مداخله دولت در قیمت‌گذاری محصولات مورد بررسی که از یک طرف بر کنترل قیمت و تنظیم بازار این محصولات و از طرف دیگر بر پرداخت یارانه بر روی نهاده‌های تولید آنها، از جمله اختصاص نرخ‌های ارز ترجیحی برای واردات این نهاده‌ها (بوژه در مورد صنعت مرغداری) قرار داشته‌اند با بهره‌گیری از روش مورد استفاده در تحقیق اخیر بانک جهانی، ابزارهای نرخ حمایت اسمی و نرخ حمایت مؤثر مورد استفاده خواهد گرفت. دوره مورد بررسی نیز سال‌های ۶۱-۷۸ خواهد بود. اطلاعات مورد نیاز از طریق مطالعه گزارش‌ها، اسناد موجود در کتابخانه و منابع آماری و مراجعه حضوری به دستگاه‌های اجرایی و سازمان‌های تخصصی ذیربط جمع‌آوری گردیده است.

تعریف نرخ حمایت اسمی

این نرخ تفاوت بین قیمت‌های داخلی (تولید کننده و یا مصرف کننده) یک کالای مشخص و قیمت مرزی^۵ آن کالا را اندازه‌گیری می‌کند و از طریق رابطه ۱ قابل محاسبه است (۲۱):

$$NRP_i = \frac{P_i - P'_i}{P'_i} \quad \text{رابطه شماره ۱:}$$

که در آن:

NRP_i عبارت است از نرخ حمایت اسمی برای کالای i .

P_i عبارت است از قیمت داخلی کالای i .

P'_i عبارت است از قیمت مرزی کالای i که در نرخ ارز اسمی به قیمت‌های داخلی تبدیل می‌شود.

NRP_i ممکن است بزرگتر از صفر، کوچک‌تر از صفر و یا مساوی صفر باشد.

$NRP_i > 0$ ، نشان‌دهنده این است که محصول مورد نظر در طرف تولید کننده مورد حمایت (تحت یارانه) قرار دارد و در طرف مصرف کننده تحت مالیات می‌باشد.

$NRP_i < 0$ ، نقطه مقابل حالت فوق را شامل می‌شود یعنی محصول مورد نظر در طرف تولید کننده تحت مالیات و در طرف مصرف کننده تحت یارانه قرار دارد.

البته باید توجه داشت که قیمت‌های مرزی باید برای هزینه‌های حمل و نقل داخلی، انبارداری و سایر هزینه‌های دیگری که تا رسیدن کالای وارداتی به نقطه (محل) مقایسه قیمت‌های مرزی با قیمت‌های داخلی بر روی کالا تحمیل می‌گردد، تعدیل شود. قیمت‌هایی که بدین طریق محاسبه می‌شوند، معادل قیمت‌های مرزی نامیده می‌شوند (۲۲). همچنین در محاسبه نرخ حمایت اسمی، نرخ ارز مورد استفاده برای تبدیل قیمت‌های مرزی به پول داخلی بسیار مهم است. این نرخ ارز معمولاً نرخ ارز اسمی^۶ است. ولی استفاده از چنین نرخ‌ی محدودیت‌هایی را به‌ویژه در

به‌طور کلی؛ در دوره بعد از انقلاب این سیاست‌ها از فراز و نشیب‌های بیشتری برخوردار بوده است. به‌طوری‌که از سال ۱۳۶۸ با تصویب قانون خرید تضمینی محصولات کشاورزی سیاست قیمت تضمینی مورد توجه قرار گرفت و از سال ۱۳۷۰ به بعد نیز هر چند در مقاطع مختلف زمانی به شیوه‌های مختلف از جمله با استفاده از ابزار واردات و یا نرخ ارز تخصیص یافته برای واردات نهاده‌های تولیدی مورد نیاز و ... مداخلاتی در بازار این محصولات و نهاده‌های آنها انجام گرفته است، لیکن جهت‌گیری دولت بوژه از سال ۷۷، به سمت آزاد سازی قیمت آنها بوده است. علاوه بر این؛ مداخله دولت در قیمت‌گذاری گوشت قرمز در مقایسه با گوشت مرغ و تخم مرغ محدودتر بوده است. هدف از این مقاله بررسی آثار سیاست‌های مداخله دولت در قیمت‌گذاری گوشت گاو، گوشت مرغ و تخم مرغ از جنبه سنجش میزان حمایت از این محصولات می‌باشد. بدین منظور ابزارهای نرخ حمایت اسمی و مؤثر مورد استفاده و محاسبه قرار خواهد گرفت.

مواد و روش‌ها

بررسی تحقیقات انجام شده در مورد تحلیل آثار سیاست‌های مداخله دولت در قیمت‌گذاری محصولات کشاورزی بیانگر این است که بسته به نوع این مداخلات و اهداف مترتب بر آنها روش‌ها و ابزارهای مختلفی مورد استفاده قرار گرفته است. برخی از این تحقیقات از تکنیک تابع سود استفاده کرده‌اند (۲۳). برخی دیگر با استفاده از رویکرد حساسیت به تحلیل آثار سیاست‌های مداخله دولت در قیمت‌گذاری کالاهای کشاورزی پرداخته‌اند (۲۰). اندازه‌گیری و محاسبه نرخ‌های حمایت اسمی و مؤثر^۱ کالاها، روش دیگری است که در برخی از مطالعات برای تحلیل آثار این سیاست‌ها بر روی بخش کشاورزی مورد توجه قرار گرفته است (۲۲). مطالعه‌ای دیگر، از طریق محاسبه ضریب حمایت اسمی^۲ و نرخ حمایت از محصولات کشاورزی به تحلیل آثار سیاست‌های مداخله دولت هندوستان در قیمت‌گذاری محصولات کشاورزی در شرایط جدید تجارت بین‌المللی پرداخته است (۱۷). در برخی دیگر از تحقیقات به عمل آمده که نتایج آن توسط فائو انتشار یافته است، نیز با اندازه‌گیری نرخ‌های حمایت، آثار سیاست‌های مداخله دولت بر روی محصولات کشاورزی مورد بررسی قرار گرفته است (۲۴).

بانک جهانی نیز در تحقیقات مختلفی و در تحلیل آثار سیاست‌های قیمت‌گذاری کشورهای در حال توسعه عمدتاً از ابزارهای ضرایب حمایت اسمی و مؤثر و یا هزینه منابع داخلی^۳ و با بهره‌گیری از معادل قیمت‌های مرزی^۴ به بررسی آثار این سیاست‌ها بر روی بخش کشاورزی آنها پرداخته است. در یکی از گسترده‌ترین این تحقیقات ضمن تفکیک سیاست‌های مداخله دولت در قیمت‌گذاری به سیاست‌های مداخله مستقیم و غیر مستقیم، با استفاده از ابزارهای نرخ حمایت اسمی و نرخ حمایت مؤثر به تحلیل آثار این سیاست‌ها بر روی بیش از ۳۰ محصول کشاورزی و در ۱۸ کشور جهان پرداخته است (۲۱).

در داخل کشور نیز تحقیقات قابل توجهی در خصوص تحلیل سیاست‌های حمایتی دولت با استفاده از ابزارهای نرخ حمایت انجام شده است که از جمله می‌توان به بررسی انجام شده تحت عنوان سیاست‌های حمایتی در بخش کشاورزی اشاره کرد (۵). نکته مهمی که از بررسی نتایج

V_j/z عبارت است از ارزش افزوده کالای z در شرایط وجود تعرفه و سایر متغیرها نیز قبلاً تعریف شده‌اند.

تفکیک بین نهاده‌های مبادله شدنی و مبادله نشدنی از مواردی است که در محاسبه نرخ حمایت مؤثر باید مورد توجه و دقت نظر قرار گیرد. بر اساس دیدگاه Cordon نهاده‌های غیر قابل مبادله را می‌توان همانند عوامل اولیه تولید به حساب آورد. لذا ارزش افزوده هر فعالیت شامل دو بخش است. بخش اول در برگیرنده ارزش افزوده عوامل اولیه تولید و بخش دوم شامل ارزش افزوده نهاده‌های غیر قابل مبادله است. در حالی که Balasa در محاسبه نرخ حمایت مؤثر تنها نهاده‌های مبادله شدنی را مورد توجه قرار می‌دهد. زیرا به نظر وی نهاده‌های غیر قابل مبادله مشابه نهاده‌های مبادله شده با نرخ تعرفه صفر فرض می‌شوند (۴). در این مقاله با توجه به نوع هزینه‌های تولید مربوط به کالاهای مورد بررسی، از رویکرد Balasa پیروی گردیده است که مصادیق هر یک از انواع این نهاده‌ها در بخش مشاهدات و نتایج (بند ب) مورد اشاره قرار خواهد گرفت. علاوه بر این؛ تفکیک بین نهاده‌های وارداتی و نهاده‌های داخلی از موارد دیگری است که در محاسبه نرخ حمایت مؤثر باید مورد توجه قرار گیرد. زیرا برخی از مداخلات دولت در قیمت‌گذاری محصولات مورد بررسی (بویژه در مورد صنعت مرغاری)، از طریق پرداخت یارانه به نهاده‌های وارداتی مورد استفاده در تولید این کالاها بویژه در قالب اختصاص نرخ ارز ترجیحی صورت گرفته است. لذا برای در نظر گرفتن اثر این سیاست‌ها بر روی نرخ حمایت مؤثر، رابطه نرخ حمایت مؤثر را به گونه‌ای گسترش می‌دهیم که بتوان ضمن لحاظ کردن نرخ‌های تعرفه اسمی بر کالای مورد نظر و نهاده‌های وارداتی به کار گرفته شده در تولید آن، نرخ ارز تخصیصی برای واردات کالا و نهاده‌ها را نیز در فرمول وارد نمود (۵). بدین ترتیب می‌توان چنین نوشت:

$$\text{رابطه شماره (۵): } V_A = E_1 P_j (1+ti) - [E_2 P_j (aij)_1 (1+ti) - E_1 P_j (aij)_2 (1+tj) + E_1 P_j (aij)_3 (1+tj)]$$

$$\text{رابطه شماره (۶): } V'A = E_1 P_j (1-aij)$$

که در آن E_1 و E_2 به ترتیب عبارتند از نرخ ارز مورد استفاده برای واردات کالا و نهاده‌های وارداتی و $(aij)_1$ و $(aij)_2$ به ترتیب عبارتند از سهم نهاده‌های وارداتی و داخلی مورد استفاده در تولید یک واحد کالای z و سایر متغیرها نیز قبلاً تعریف شده‌اند.

مشاهدات و نتایج

الف: نرخ حمایت اسمی

برای محاسبه نرخ‌های حمایت اسمی و مؤثر باید مقادیر داده‌ها و متغیرهای مورد استفاده در روابط (۱) تا (۶) مشخص گردند. این داده‌ها شامل قیمت‌های داخلی، قیمت‌های مرزی، معادل قیمت مرزی، نرخ ارز اسمی و نرخ ارز واقعی و تعرفه اسمی بر روی ورود کالاهای وارداتی و نیز تعرفه وارده بر روی نهاده‌های وارداتی مورد استفاده در تولید کالاهای داخلی است.

قیمت داخلی هر یک از کالاها را قیمت هر کیلوگرم از این کالاها به صورت عمده فروشی تعریف می‌کنیم. اطلاعات مربوط به این قیمت‌ها با استفاده از آمار موجود در شرکت پشتیبانی امور دام کشور و معاونت امور دام وزارت جهاد کشاورزی استخراج گردیده است. در مواردی که

دوره‌های نرخ ارز ثابت ایجاد می‌کند. به عنوان مثال در دوره‌ای که تورم کشور بالاتر از سطح تورم جهانی است، قیمت‌های داخلی در مقایسه با قیمت‌های جهانی، در نرخ ارز بالاتری در حال افزایش می‌باشند لذا نتایج ناشی از محاسبه نرخ‌های حمایت، ممکن است یارانه بیشتری و یا مالیات کمتری را نسبت به شرایط واقعی نشان دهد. بدین لحاظ پیشنهاد شده است که نرخ حمایت اسمی را یکبار نیز با به کارگیری نرخ ارز واقعی^۷ مورد محاسبه قرار داده و نتایج را با یکدیگر مقایسه کرد (۲۲).

نرخ حمایت اسمی^۸ صرفاً با توجه به بازار محصول بدست می‌آید و اثر اعمال محدودیت‌های تجاری بر روی نهاده‌ها و مالیات و یا پرداخت یارانه بر روی نهاده‌های مورد نظر - که خود بخشی از سیاست‌های مداخله دولت در قیمت‌گذاری این کالاها را شامل می‌گردد - نشان نمی‌دهد (۵). نرخ حمایت مؤثر^۹ ابزار مناسبی برای اندازه‌گیری این اثر می‌باشد.

تعریف نرخ حمایت مؤثر

این نرخ تفاوت بین ارزش افزوده یک کالا و یا فعالیت را در قیمت‌های داخلی و قیمت‌های مرزی آن کالا و یا فعالیت اندازه‌گیری می‌کند و از طریق رابطه ۲- بدست می‌آید (۲۲):

$$\text{رابطه شماره (۲): } ERP_i = \frac{VA - V'A}{V'A}$$

که در آن:

VA_i عبارت است از ارزش افزوده کالا و یا فعالیت i در قیمت‌های داخلی
 $V'A_i$ عبارت است از ارزش افزوده کالا و یا فعالیت i در قیمت‌های مرزی که در نرخ ارز اسمی ارزیابی می‌شود.

بر اساس تعریف، ارزش افزوده یک کالا عبارت است از تفاوت بین ارزش هر واحد آن کالا و هزینه‌های واسطه‌ای (نهاده‌های) مورد استفاده در تولید هر واحد آن کالا (۵). که در رابطه ۳- دیده می‌شود یعنی:

$$\text{رابطه شماره (۳): } V_j = P_j - C_j = P_j (1 - aij)$$

V_j عبارت است از ارزش افزوده هر واحد کالای z .
 P_j عبارت است از قیمت هر واحد از کالای z .
 aij عبارت است از سهم هزینه نهاده i در ارزش یک واحد از کالای z .
 C_j عبارت است از هزینه‌های واسطه‌ای مورد استفاده در تولید هر واحد از کالای z .

رابطه (۳)، ارزش افزوده را در غیاب تعرفه نشان می‌دهد. اگر بر روی کالای z تعرفه t_j به اندازه t_j وضع شود - یا از محصول z به اندازه t_j حمایت اسمی انجام شود - و بر روی نهاده i مورد استفاده در کالای z به اندازه ti تعرفه اعمال گردد، در این صورت ارزش افزوده کالای z عبارتست از رابطه ۴-:

$$\text{رابطه شماره (۴): } V'_j = P_j [(1+tj) - aij(1+ti)]$$

که در آن:

بکارگیری یک نرخ ارز واحد برای تسعیر ارقام ریالی متغیرهای اقتصادی به دلار واقعی بنظر نمی‌رسد. لذا بجای استفاده از هر یک از دو نرخ ارز رسمی^۱ و نرخ ارز بازار غیر رسمی (بازار آزاد)، میانگین موزون نرخ های مختلف ارز با توجه به وزن پرداخت‌های ارزی با هر یک از نرخ‌های ارز رسمی، صادراتی، واریزنامه‌ای و نرخ ارز بازار آزاد به عنوان نرخ ارز اسمی مورد توجه قرار گرفته است. جدول شماره ۱ نرخ انواع مختلف ارز را طی سال‌های ۶۱-۷۸ نشان می‌دهد:

همچنین برای محاسبه نرخ ارز واقعی، از تعریف این نرخ به مبنای نظریه برابری قدرت خرید^{۱۲} یا PPP استفاده شده است. براساس این نظریه، نرخ ارز واقعی از طریق حاصلضرب نسبت قیمت‌های خارجی به قیمت‌های داخلی در نرخ ارز اسمی به دست می‌آید و در بسیاری از موارد به جای استفاده از نسبت قیمت‌ها بر استفاده از نسبت شاخص‌های قیمت تاکید شده است (۷).

بررسی ادبیات موضوع نشان می‌دهد که برای محاسبه نرخ ارز واقعی، شاخص‌های مختلفی مورد استفاده قرار گرفته است. که شاخص قیمت مصرف کننده (CPI) شاخص قیمت عمده فروشی (WPI) و شاخص تعدیل کننده تولید ناخالص داخلی^{۱۳} از معروفترین آنها بشمار می‌روند. با عنایت به اینکه هر یک از این شاخص‌ها سبدهای مختلف از کالاها را

قیمت‌های عمده فروشی در دسترس نبوده است با استفاده از قیمت‌های خرده فروشی و تعدیل این قیمت‌ها برای سود خرده فروشی (۱۳-۱۰ درصد)، قیمت عمده فروشی آنها بدست آمده است. در مورد گوشت مرغ و تخم مرغ برای سال‌های ۶۱ تا ۶۵ و ۶۷-۶۵ و ۷۰-۶۸، با توجه به اینکه در طی این سال‌ها به ترتیب حدود ۲۰، ۱۰ و ۳۰ درصد از این کالاها به صورت آزاد و خارج از شبکه توزیع رسمی فروخته شده است (۱۳)، میانگین موزون قیمت دولتی و قیمت بازار آزاد با توجه به درصدهای مربوط در نظر گرفته شده است.

برای بدست آوردن معادل قیمت مرزی، قیمت مرزی این کالاها (قیمت CIF برای کالاهای وارداتی) برای هزینه‌های بازاریابی، انبارداری و... تعدیل گردیده است. اطلاعات مربوط به این هزینه‌ها - که براساس مقررات صادرات و واردات (۱۱) و ضوابط بانک مرکزی جمهوری اسلامی، قوانین امور گمرکی و آئین نامه‌های اجرائی آنها و سایر ضوابط و مقررات بر روی کالاهای وارداتی وضع می‌شود - کمتر وجود دارد. در محاسبه این هزینه‌ها علاوه بر بهره‌گیری از منابع مذکور، از آمار و اطلاعات موجود در شرکت پشتیبانی امور دام کشور در این زمینه استفاده گردیده است. از عمده‌ترین این نوع هزینه‌ها می‌توان به هزینه‌های بازرسی و دامپزشکی، تخلیه و ترخیص، و هزینه‌های حمل و نقل اشاره کرد. در مورد نرخ ارز، با توجه به سیستم چندنرخ ارز در کشور،

جدول شماره ۱: نرخ انواع مختلف ارزی طی سالهای ۶۱-۷۸

سال	نرخ دلار					
	بازار رسمی (۱)	واریز نامه‌ای (۲)	رقابتی (۳)	صادراتی (۴)	بازار غیر رسمی (۵)	نرخ موزون (۶)
۶۱	۸۴/۳۹	-	-	-	۳۵۰/۲	-
۶۲	۸۷/۲۰	-	-	-	۴۵۰/۰۰	-
۶۳	۹۱/۶۴	-	-	-	۵۸۰/۰۰	-
۶۵	۷۶/۸۱	-	-	-	۷۴۲/۰۰	۲۱۷/۵
۶۶	۷۰/۱۰	-	-	۴۱۷/۷	۹۹۱/۰۰	۲۲۱/۵
۶۷	۶۹/۲۳	-	-	۴۱۹/۲	۱۰۱۹/۰۰	۲۳۷/۱
۶۸	۷۲/۰۳	-	۸۳۵/۰	۴۲۲/۰	۱۲۰۷/۱۴	۲۹۹/۱
۶۹	۶۶/۹۴	-	۷۶۶/۷	۵۸۳/۱	۱۴۱۲/۳۰	۳۹۴/۲
۷۰	۶۷/۸۰	-	۶۰۰/۰	۱۳۹۴/۴	۱۴۲۰/۱۵	۵۱۱/۷
۷۱	۶۵/۷۳	-	۶۰۰/۰	۱۴۵۹/۲	۱۴۹۸/۰۰	۶۵۵/۱
۷۲	۱۶۴۶/۲۹	-	-	۱۶۵۲/۶	۱۸۰۵/۷۱	۸۹۰/۱
۷۳	۱۷۴۹/۰۰	-	-	۲۳۴۲/۵	۲۶۶۷/۲۷	۱۲۲۱/۷
۷۵	۱۷۴۷/۵۰	-	-	۳۰۰۷/۵	۴۴۴۵/۵۵	۲۱۹۴/۰
۷۶	۱۷۵۱/۷۰	۴۶۵۶	-	۳۰۰۷/۵	۴۷۸۱/۵۰	۲۷۷۹/۵
۷۷	۱۷۵۲/۵۰	۵۴۰۴	-	۳۰۰۷/۵	۶۴۶۸/۳۶	۳۲۰۶/۰
۷۸	۱۷۵۲/۵۰	۷۹۰۷	-	۳۰۰۷/۵	۸۶۵۸/۰۰	۴۱۷۲/۰

ماخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی - مدیریت امور اقتصادی - اداره بررسی‌ها و سیاستهای اقتصادی (منبع شماره ۱)

جدول شماره ۲: نرخ حمایت اسمی برای اثر مداخله مستقیم قیمت در مورد تخم مرغ

نرخ حمایت اسمی				قیمت مرزی کیلوگرم / دلار (۲) (۲)	قیمت داخلی کیلوگرم / ریال (۱) (۱)	سال
در نرخ ارز بازار آزاد (۶)	در نرخ ارز واقعی (۵)	در نرخ ارز موزون (۴)	در نرخ ارز اسمی (۳)			
-۰/۶۸۲	-	-	-۰/۲۸۲	۱/۰۷	۱۷۸	۶۱
-۰/۷۴۹	-	-	-۰/۲۸۶	۱/۰۴	۱۷۸/۵	۶۲
-۰/۷۹۲	-	-	-۰/۲۹۸	۱/۰۶	۱۸۷/۵	۶۳
۰/۷۹۱	-۰/۵۱۸	-۰/۵۳۵	-۰/۲۳۵	۱/۱	۲۰۵	۶۴
-۰/۷۹۶	-۰/۴۸۱	-۰/۴۹۸	-۰/۱۰۲	۱/۱۰۲	۲۲۸	۶۵
-۰/۸۲۰	-۰/۴۰۹	-۰/۴۳۲	-۰/۰۰۹	۰/۹۱	۲۳۰	۶۶
-۰/۸۱۷	-۰/۴۶۰	-۰/۴۴۴	-۰/۰۰۹	۰/۸۴۵	۲۲۴	۶۷
-۰/۷۳۱	-۰/۴۵۳	-۰/۳۸۱	۰/۱۰۴	۰/۸۱۳	۲۷۶	۶۸
-۰/۷۱۴	-۰/۲۰۶	-۰/۲۰۹	۰/۸۱۶	۰/۷۸	۴۴۳	۶۹
-۰/۵۵۵	۰/۰۳۳	۰/۰۰۷	۱/۵۵۸	۰/۷۴۸	۶۷۸	۷۰
-۰/۳۵۵	۰/۳۶۸	۰/۲۷۵	۲/۸۵۷	۰/۷۴۴	۱۰۲۶	۷۱
-۰/۴۷۹	۰/۲۹۴	-۰/۰۴۹	-۰/۴۳۵	۰/۸۴۰	۱۱۰۴	۷۲
-۰/۵۰۰	۰/۲۵۹	۰/۰۰۶	-۰/۲۴۶	۰/۷۵۸	۱۳۸۰	۷۳
-۰/۴۹۹	۰/۴۳۵	۰/۱۰۱	۰/۱۰۹	۰/۷۸۵	۲۱۱۰	۷۴
-۰/۴۸۲	۰/۴۰۸	۰/۰۰۶	۰/۲۳۰	۰/۷۸۵	۲۳۹۵	۷۵
-۰/۳۹۷	۰/۲۸۸	۰/۰۱۳	۰/۵۳۱	۰/۷۸۰	۲۹۸۰	۷۶
-۰/۴۷۰	۰/۲۴۹	۰/۰۴۱	۰/۷۸۸	۰/۷۸۰	۳۴۹۵	۷۷
-۰/۴۹۳	۰/۲۸۷	۰/۰۳۸	۱/۲۵۶	۰/۷۵۰	۴۰۷۵	۷۸
-	-۴۲/۱	-۴۱/۶	-۳/۳			میانگین (درصد) ۶۱-۶۹
-	۲۹/۱	۴/۹	۷۳/۹			میانگین (درصد) ۷۰-۷۸
-۶۱/۸	۰/۶	-۱۳/۷	۳۵/۳			میانگین (درصد) کل

ستونهای (۳، ۴، ۵ و ۶) یافته‌های تحقیق

ستون ۲: منابع شماره ۶، ۸ و ۱۹

مأخذ: ستون ۱: منابع شماره ۶ و ۱۴

موزون نرخ‌های مختلف ارز) و نرخ ارز واقعی می‌باشند. با توجه به تاثیر نرخ ارز در تبدیل قیمت‌های مرزی به پول داخلی و در نتیجه در میزان نرخ حمایت برای امکان مقایسه نتایج در این مقاله علاوه بر محاسبه نرخ‌های حمایت اسمی در گزینه‌های نرخ ارز اسمی و نرخ ارز واقعی نرخ‌های حمایت اسمی در سایر گزینه‌های نرخ ارز شامل نرخ ارز رسمی و نرخ ارز بازار غیررسمی به عنوان دو حد پایین و بالایی نرخ ارز نیز محاسبه گردیده‌اند. جداول شماره ۲ تا ۴ اطلاعات مربوط به قیمت‌های داخلی، قیمت‌های مرزی و نرخ حمایت اسمی هر یک از کالاهای مورد بررسی را در گزینه‌های مختلف نرخ ارز نشان می‌دهد: در اینجا تاکید بر این نکته ضروری به نظر می‌رسد که نرخ ارز مورد استفاده برای محاسبه نرخ حمایت اسمی، نرخ ارز اسمی می‌باشد و تحلیل نتایج نیز بیشتر با توجه به نرخ‌های محاسبه شده بر مبنای این نرخ ارز صورت خواهد گرفت. لیکن، با توجه به تاثیر نرخ ارز در تبدیل قیمت‌های مرزی به پول داخلی برای امکان مقایسه نتایج نرخ‌های حمایت در سایر گزینه‌های نرخ ارز به ویژه نرخ ارز رسمی و نرخ ارز بازار غیررسمی به عنوان دو حد پایین و بالایی نرخ ارز نیز محاسبه گردیده‌اند.

در بر می‌گیرند لذا تغییرات آنها در طول زمان یکسان نمی‌باشد - هر چند جهت تغییرات شبیه به یکدیگر است - در نتیجه نرخ ارز واقعی محاسبه شده بر مبنای این نظریه بسته به اینکه کدامیک از این شاخص‌ها در داخل و خارج از کشور در محاسبه آن مورد استفاده قرار گرفته است ممکن است نتایج متفاوتی را ارائه دهد. ولی به طور کلی این نرخ قیمت نسبی سیدی از کالاهای خارجی به کالای داخلی (مصرفی یا تولیدی) را نشان می‌دهد. در عمل نیز بسته به مورد از همه این شاخص‌ها برای محاسبه نرخ ارز واقعی استفاده شده است (۲۲).

در این مقاله برای محاسبه نرخ ارز واقعی، نسبت شاخص قیمت عمده فروشی امریکا به شاخص قیمت عمده فروشی ایران مورد استفاده قرار گرفته است و لذا برای محاسبه نرخ ارز واقعی از رابطه زیر استفاده شده است بنابراین:

$$e = \frac{(WPI)_{us}}{(WPI)_i} \cdot E$$

که در آن $(WPI)_{us}$ و $(WPI)_i$ به ترتیب شاخص عمده فروشی امریکا و ایران و E و e به ترتیب معرف نرخ ارز اسمی (در اینجا میانگین

جدول شماره ۳: نرخ حمایت اسمی برای اثرمدخله مستقیم قیمت در مورد گوشت مرغ

نرخ حمایت اسمی				قیمت مرزی کیلوگرم / دلار (۲)	قیمت داخلی کیلوگرم / ریال (۱)	سال
در نرخ ارز آزاد (۶)	در نرخ ارز واقعی (۹) (۵)	در نرخ ارز موزون (۴)	در نرخ ارز رسمی (۳)			
-۰/۷۰	-	-	-۰/۲۴۶	۱/۶۵	۲۷۲/۵	۶۱
-۰/۷۴۱	-	-	-۰/۲۳۵	۱/۶	۲۷۸/۰	۶۲
-۰/۷۸۶	-	-	-۰/۲۶۸	۱/۶۴	۲۸۵/۰	۶۳
-۰/۷۹۸	-۰/۵۴۵	-۰/۵۴۹	-۰/۲۳۷	۱/۶۹۵	۲۹۷/۰	۶۴
-۰/۸۰۵	-۰/۴۹۰	-۰/۵۰۳	-۰/۰۶۳	۱/۶۹۵	۳۴۵/۰	۶۵
-۰/۸۱۶	-۰/۴۰۷	-۰/۴۲۷	-۰/۰۶۲	۱/۴	۳۶۰/۰	۶۶
-۰/۷۹۶	-۰/۳۸۳	-۰/۳۹۰	۰/۱۵۷	۱/۳	۳۸۴/۰	۶۷
-۰/۷۹۷	-۰/۴۰۰	-۰/۴۱۷	۰/۳۱۵	۱/۲۵	۴۳۵/۰	۶۸
-۰/۷۴۹	-۰/۳۲۴	-۰/۳۲۴	۰/۷۱۶	۱/۲	۵۹۶/۰	۶۹
-۰/۳۸۸	۰/۳۷۹	-۰/۳۴۳	۲/۷۸۴	۱/۱۵	۱۴۲۶/۰	۷۰
-۰/۲۹۲	۰/۴۵۱	۰/۳۳۱	۳/۵۹	۱/۱۴۵	۱۷۳۴/۰	۷۱
-۰/۳۹۵	۰/۴۱۰	۰/۰۵۳	۰/۳۸۶	۱/۲۹۲	۱۹۶۰/۰	۷۲
-۰/۴۱۱	۰/۵۴۳	۰/۱۱۱	-۰/۱۹۱	۱/۱۶۶	۲۴۸۷/۰	۷۳
-۰/۴۳۷	۰/۶۴۸	۰/۱۵۳	۰/۱۴۲	۱/۲۰۸	۳۶۳۸/۰	۷۴
-۰/۳۶۷	۰/۶۴۸	۰/۱۴۱	۰/۴۰۵	۱/۲۰۸	۴۴۹۱/۰	۷۵
-۰/۳۳۵	۰/۴۳۶	۰/۰۳۱	۰/۵۷۲	۱/۲۰۰	۵۰۳۵/۰	۷۶
-۰/۴۰۰	۰/۴۲۸	۰/۱۰۴	۰/۸۹۵	۱/۲	۶۰۷۳/۰	۷۷
-۰/۳۸۴	۰/۷۱۶	۰/۲۰۵	۱/۷۷	۱/۱	۸۳۰۲/۰	۷۸
-	-۴۲/۵	-۴۳/۵	۱/۱			میانگین (درصد) ۶۱-۶۹
-	۵۱/۸	۱۶/۴	۱۰۶/۵			میانگین (درصد) ۷۰-۷۸
-۵۷/۸	۱۴/۱	۷/۶	۵۳/۸			میانگین (درصد) کل

ستونهای (۳، ۴، ۵ و ۶) یافته‌های تحقیق و منبع شماره ۳

ستون ۲: منابع شماره ۶، ۸ و ۱۹

مأخذ: ستون ۱: منابع شماره ۶ و ۱۴

ب: نرخ حمایت موثر

صنعت مرغداری به ویژه دادن و دارو و بخشی از هزینه‌های خوراک در تولید گوشت گاو (عمدتاً جو) و داروهای دامپزشکی وارداتی است، با در نظر داشتن تفاوت نرخ ارز تخصیص یافته برای واردات این نهاده‌ها باید سهم این هزینه‌ها در هر واحد کالا مشخص گردد. متأسفانه اطلاعات مربوط به این نهاده‌ها کمتر وجود دارد. هر چند درصد وابستگی و ضرایب مربوط به هر یک از این نهاده‌ها بسته به شرایط و طی سالهای مختلف متفاوت بوده است و روند وابستگی به ویژه ذرت و جو به واسطه افزایش تولید داخلی این نهاده‌ها در سالهای اخیر رو به کاهش گذارده است ولی به طور متوسط حدود ۷۰ درصد دان مورد نیاز در صنعت مرغداری طی سالهای ۷۸ - ۶۱ از طریق اقلام وارداتی تامین گردیده است. این رقم در مورد نهاده‌های مربوط به تولید گوشت گاو بسیار پائین تر و بین ۲/۵ تا ۲۰ درصد در سال‌های مختلف در نوسان بوده است (۶). بدین ترتیب و با استفاده از آمار و اطلاعات موجود در این زمینه در سال‌های مختلف علاوه بر تعیین سهم نهاده‌های مبادله شدنی و مبادله نشدنی در سال‌های مختلف، سهم هزینه نهاده‌های وارداتی و داخلی در تولید هر واحد کالا نیز مورد محاسبه قرار گرفته است.

به این ترتیب با فراهم بودن اطلاعات مورد نظر، امکان محاسبه نرخ‌های حمایت موثر فراهم خواهد شد. جدول شماره ۵ این نرخ را برای کالاهای مورد بررسی طی دوره مورد نظر نشان می‌دهد:

برای محاسبه نرخ حمایت موثر، باید ارزش افزوده هر واحد کالا را در قیمت‌های داخلی و قیمت‌های مرزی حساب کنیم. لذا علاوه بر تغییراتی که مقادیر آنها قبلاً مشخص گردیده است، لازم است نرخ‌های تعرفه بر کالاها و نهاده‌ها و سهم هزینه نهاده‌های مورد استفاده در هر واحد کالا مشخص گردد. در مورد نرخ تعرفه کالا، نرخ حمایت اسمی کالا را می‌توان به عنوان تعرفه وارده بر کالا به حساب آورد. از میان انواع مختلف نرخ حمایت اسمی در گزینه‌های مختلف نرخ ارز، نرخ حمایت اسمی محاسبه شده در نرخ ارز موزون را به عنوان نرخ تعرفه کالائی در نظر می‌گیریم و نرخ تعرفه نهاده‌ها را صفر فرض می‌کنیم. برای به دست آوردن سهم نهاده‌های وارداتی و نهاده‌های داخلی، ابتدا سهم هزینه اقلام مختلف تشکیل دهنده قیمت تمام شده یک واحد از هر یک از کالاهای مورد نظر را که براساس جداول ترکیب هزینه‌های تولید در سالهای مختلف و با استفاده از آمار و اطلاعات موجود در معاونت امور دام وزارت جهاد کشاورزی و شرکت پشتیبانی امور دام کشور محاسبه گردیده است (۱۴)، مشخص می‌نمائیم. در این م یان از عوامل مختلف تشکیل دهنده قیمت تمام شده هر یک از کالاهای مورد نظر هزینه‌های سوخت و حمل و نقل و تعمیر و نگهداری را به عنوان هزینه‌های مبادله نشدنی در نظر می‌گیریم (۵). با توجه به اینکه بخش عمده‌ای از نهاده‌های مورد نیاز در

جدول شماره ۴: نرخ حمایت اسمی برای اثر مداخله مستقیم قیمت در مورد گوشت گاو

نرخ حمایت اسمی				قیمت مرزی کیلوگرم / دلار (۲)	قیمت داخلی کیلوگرم / ریال (۱)	سال
در نرخ ارز بازار (آزاد (۶)	در نرخ ارز واقعی (۵)	در نرخ ارز موزون (۴)	در نرخ ارز رسمی (۳)			
-۰/۳۰۹	-	-	۰/۸۴۷	۲/۴	۸۲۶/۵	۶۱
-۰/۳۷۸	-	-	۱/۰۳۶	۲/۲	۸۸۳/۵	۶۲
-۰/۴۹۶	-	-	۰/۹۲۳	۲/۰۵	۸۴۸	۶۳
-۰/۴۹۴	۰/۲۲۳	۰/۱۶۳	۱/۰۲۱	۱/۹۳	۸۴۹	۶۴
-۰/۵۰۶	۰/۴۲۳	۰/۳۳۶	۱/۷۱۹	۲/۴۴	۱۲۲۲	۶۵
-۰/۴۶۱	۱/۰۲۳	۰/۸۷۶	۳/۰۲۲	۲/۵۷	۱۸۴۰	۶۶
-۰/۵۳۸	۰/۵۷۵	۰/۵۸۴	۲/۷۱۳	۲/۸۵	۱۷۸۹/۵	۶۷
-۰/۳۸۹	۰/۹۰۸	۰/۹۸۴	۴/۲۲۲	۲/۷	۲۶۵۳	۶۸
-۰/۳۷۰	۰/۹۴۷	۰/۸۷۵	۵/۲۴	۲/۵۸	۳۰۴۵	۶۹
-۰/۲۶۴	۰/۸۶۸	۰/۷۲۹	۵/۶۸	۲/۴۲	۳۳۸۶	۷۰
-۰/۲۶۵	۰/۶۶۶	۰/۳۹۸	۵/۷۶	۲/۳۰	۳۳۹۴	۷۱
-۰/۲۰۹	۰/۶۲۳	۰/۴۱۳	۰-/۱۵۳	۲/۱۵	۴۱۰۳	۷۲
-۰/۳۷۱	۰/۴۵۹	۰/۲۲۱	۰-/۰۷۷	۲/۱۵	۴۷۳۴/۵	۷۳
-۰/۳۶۵	۰/۶۴۷	۰/۳۳۳	۰/۳۹۳	۲/۲۶۷	۷۵۲۴/۵	۷۴
-۰/۲۴۰	۰/۶۶۰	۰/۳۹۵	۰/۸۳۰	۲/۲۶۷	۹۹۰۷	۷۵
-۰/۲۶۶	۰/۳۳۹	۰/۱۵۱	۰/۷۵۶	۲/۱۱۷	۱۰۰۵۳	۷۶
-۰/۲۸۳	۰/۴۱۹	۰/۳۱۷	۱/۳۰۶	۲/۱۵	۱۲۸۱۸	۷۷
-۰/۳۱۷	۰/۴۴۴	۰/۲۹۳	۱/۴۶۸	۲/۱۵	۱۶۲۷۷	۷۸
-	۶۸/۳	۶۳/۶	۲۳۰/۵			میانگین (درصد) ۶۱-۶۹
-	۵۶/۹	۳۶/۱	۱۷۴/۴			میانگین (درصد) ۷۰-۷۸
۳۶/۲	۶۱/۵	۴۷/۱	۲۰۳/۹			میانگین (درصد) کل

ستونهای (۳، ۴، ۵ و ۶) یافته‌های تحقیق

ستون ۲: منابع شماره ۶، ۸ و ۱۹

مأخذ: ستون ۱: منابع شماره ۶ و ۸

نتایج و بحث

با ملاحظه نرخ‌های حمایت مندرج در جداول شماره ۲ تا ۵ می‌توان به شرح زیر نتیجه‌گیری نمود:

- ۱ - تغییرات نرخ‌های حمایت در طول دوره مورد بررسی تأکیدی است بر این نکته که در تحلیل سیاست‌های مداخله قیمت با استفاده از ابزار نرخ حمایت، بجای مورد توجه قرار دادن این نرخها در یک سال، مناسب تر این است که روند تغییرات آنها در یک دوره زمانی مورد توجه قرار گیرد .
- ۲ - به‌طور کلی؛ علامت منفی نرخ‌های حمایت در هر یک از سال‌های مورد بررسی نشان دهنده حمایت منفی از کالاهای مورد نظر و یا مالیات‌گیری از آنهاست . ارقام مندرج در ستون ۴ جداول شماره ۲، ۳ و ۴ یعنی نرخ‌های حمایت اسمی محاسبه شده در نرخ ارز اسمی (موزون) طی دوره ۶۹-۶۱ نشان می‌دهد که گوشت مرغ و تخم مرغ طی سال‌های مذکور تحت مالیات یا حمایت منفی قرار داشته‌اند. دوره مذکور دوره اعمال سیاست تثبیت قیمت‌ها (سقف قیمت) در مورد این دو کالا بوده است. البته این حمایت منفی زمانی که نرخ از واقعی بجای نرخ ارز اسمی برای تبدیل

قیمت‌های مرزی به پول داخلی مورد استفاده قرار می‌گیرد، کمتر است. در مورد گوشت گاو هر چند از طریق واردات گوشت و توزیع سهمیه‌های دولتی بازار آن تنظیم گردیده است، ولی با توجه به این که دولت در تعیین و کنترل قیمت داخلی آن کمتر دخالت داشته است و تولیدکنندگان امکان عرضه آن را در قیمت‌های بازار داشته‌اند، قیمت‌های داخلی این کالا در حدی بوده است که نرخ‌های حمایت این کالا طی دوره مذکور مثبت شده است . از سال ۶۹ و با شروع سیاست آزادسازی در صنعت مرغداری نرخ حمایت از همه کالاهای مثبت شده است که نشان دهنده تغییر جهت مثبت سیاست‌های قیمت‌گذاری دولت در جهت حمایت از تولید کننده می‌باشد.

۳ - اگر به‌جای مقادیر مطلق نرخ‌های حمایت در سال‌های مختلف میانگین این نرخ‌ها در طول دوره مورد بررسی مورد توجه قرار گیرد، مشاهده می‌شود که بجز گزینه نرخ ارز بازار آزاد که این عدد در مورد هر سه کالا منفی است، در سایر گزینه‌های نرخ ارز میانگین این نرخ‌ها در مورد گوشت گاو مثبت می‌باشد و در مورد دو کالای دیگر نیز به جز گزینه نرخ ارز موزون ، مثبت می‌باشد. حتی در مورد این دو کالا نیز در گزینه اخیر

جدول شماره ۵: نرخ حمایت مؤثر کالاها برای اثر مداخله مستقیم قیمت:

سال	نرخ حمایت مؤثر		
	گوشت مرغ	گوشت گاو	گوشت گاو
۶۱	-	-	-
۶۲	-	-	-
۶۳	-	-	-
۶۴	-۰/۹۲۳	-۰/۹۰۹	۰/۵۰۱
۶۵	-۰/۴۳۵	-۰/۵۴۰	۰/۸۳۵
۶۶	۰/۱۵۹	۰/۰۶۱	۱/۴۶۹
۶۷	-۰/۰۶۲	۰/۰۹۲	۱/۲۹۳
۶۸	۰/۶۰۶	۰/۰۶۷	۱/۸۵۰
۶۹	۲/۱۷۵	۰/۷۷۱	۱/۷۲۱
۷۰	۱/۴۶۹	۳/۰۴۵	۱/۵۴۲
۷۱	۱/۷۶	۱/۶۵۷	۱/۱۳۸
۷۲	-۰/۴۸۰	-۰/۶۱۴	۱/۲۷۹
۷۳	-۰/۵۰۲	۰/۵۲۵	۰/۶۲۲
۷۴	۰/۶۲۲	۰/۸۹۰	۰/۸۶۲
۷۵	-۰/۷۹۳	۱/۳۲۵	۱/۱۶۴
۷۶	۱/۳۳۲	۱/۱۸۸	۰/۴۸۷
۷۷	-۰/۰۶۱	-۰/۵۹۷	۰/۸۵۷
۷۸	-۰/۷۸۶	-۰/۷۴۱	۰/۶۹۲
میانگین (درصد)	۳۷/۸	۵۳/۲	۱۰۸/۷

ستونهای (۳، ۴، ۵ و ۶) یافته‌های تحقیق

ستون ۲: منابع شماره ۶، ۸ و ۱۹

مأخذ: ستون ۱: منابع شماره ۶ و ۱۴

که میانگین این نرخ برای همه کالاها طی دوره مورد بررسی مثبت بوده است این مطلب با توجه به نتایج بدست آمده برای نرخهای حمایت اسمی بیانگر این است که حتی گوشت مرغ و تخم مرغ نیز که میانگین نرخ حمایت اسمی در گزینه نرخ ارز موزون در مورد آنها منفی است، از نظر نرخ حمایت مؤثر، یعنی تاثیر ناشی از مداخله دولت بر ارزش افزوده آن کالاها، تحت حمایت قرار داشته‌اند.

۶- هر چند نرخ حمایت مؤثر در مورد گوشت گاو در کلیه سالها مثبت است و میانگین آن بیش از میانگین نرخ حمایت مؤثر در مورد سایر کالاها است و از این نظر میزان حمایت بیشتری از این کالا را نشان می‌دهد، ولی نگاهی به میانگین نرخهای حمایت اسمی و مؤثر نشان می‌دهد که با در نظر داشتن تاثیر نرخ تعرفه کالاها و یارانه‌های پرداختی به نهادهای تولید بر ارزش افزوده کالاها، درصد حمایت دولت به ترتیب در مورد تخم مرغ، گوشت مرغ و گوشت گاو از $۱۳/۷$ ، $-۷/۶$ و $۴۷/۱$ درصد (نرخهای حمایت اسمی در نرخ ارز موزون) به $۳۷/۸$ ، $۵۳/۲$ و $۱۰۸/۷$ درصد (نرخهای حمایت مؤثر) رسیده است. باتوجه به اینکه نرخ ارز مورد استفاده برای محاسبه نرخ حمایت اسمی و نرخ حمایت مؤثر کلیه کالاها نرخ ارز موزون می‌باشد و نرخ ارز تخصیص یافته برای نهادهای وارداتی کلیه کالاها نیز یکسان می‌باشد، به لحاظ

نرخ ارز، میانگین این نرخها در فاصله زمانی ۷۸-۷۰ مثبت می‌باشد و منفی شدن میانگین این نرخها برای کل دوره ناشی از حمایت منفی شدید از این کالاها طی دوره اعمال سیاستهای تثبیت قیمت (۶۹-۶۱) که عمدتاً مصادف با سالهای جنگ تحمیلی بوده است- می‌باشد.

۴- نرخهای حمایت محاسبه شده در نرخ ارز بازار آزاد (ستون ۶ جداول ۲ تا ۴) در کلیه سالهای دوره مورد بررسی و در مورد همه کالاها منفی بوده و نشان دهنده عدم حمایت از این کالاها و حتی اعمال مالیات بر روی آنها در این نرخ ارز می‌باشد. بنابراین، اگر در محاسبه نرخهای حمایت ارز بازار آزاد ملاک باشد- کما اینکه در موافقتنامه کشاورزی نیز چنین نرخ مد نظر است (۱۵) در صورت عضویت در WTO، از این نظر نگرانی جدی برای ورود این کالاها وجود نخواهد داشت. مقایسه این نتایج و نتایج حاصل از سایر گزینه‌های نرخ ارز همچنین مقایسه آنها با نتایج به دست آمده از سایر مطالعات انجام شده در این زمینه، از جمله، تحقیق به عمل آمده توسط رحیمی (۵)، بیانگر اهمیت نرخ ارز و تاثیر نوسانات آن در حمایت یا عدم حمایت از محصولات مورد بررسی می‌باشد. بنابراین برای برقراری یک نظام حمایتی مناسب، لزوم برخورداری نرخ ارز از ثبات کافی اجتناب ناپذیر می‌نماید.

۵- تخمینهای بدست آمده برای نرخهای حمایت مؤثر نشان می‌دهد

سال‌های مختلف .

- ۹ - مرکز آمار ایران، نتایج آمارگیری هزینه، در آمد خانوار، سال‌های مختلف .
- ۱۰ - مشیری، سعید. ۱۳۶۶؛ قیمت‌گذاری و نتایج اقتصادی آن در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۱ - مؤسسه پژوهش‌ها و مطالعات بازرگانی. ۱۳۷۶؛ قانون صادرات و واردات ایران.
- ۱۲ - ناصری گیوی ، بهلول. ۱۳۷۷؛ به بهانه طرح آزاد سازی مرغ و تخم مرغ ، صنعت مرغداری شماره ۴۷.
- ۱۳ - وزارت جهاد کشاورزی معاونت امور دام اداره کل طیور ، گزارش های داخلی سالهای مختلف .
- ۱۴ - وزارت جهاد کشاورزی -معاونت امور دام ، مدیریت طرحها و بررسیهای اقتصادی، گزارش های سالهای مختلف .
- ۱۵ - وزارت جهاد کشاورزی. ۱۳۸۰؛ - مؤسسه پژوهش های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی، مقررات دسترسی به بازار محصولات کشاورزی در موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت ، تهران.
- ۱۶ - وزارت کشاورزی، ۱۳۷۴؛ مرکز مطالعات اقتصاد کشاورزی، اقتصاد سیاست قیمت گذاری محصولات کشاورزی، ویراستار او، کروگر - مترجم سیاوش مدیری.
- 17- Bahatia, M.S. 1995; Agricultural pricing , marketing and international trade under new economic environment . Indian Journal of Agricultural Economic , Vol 46. No 3, July – sept.
- 18- FAO. Production year book, various years.
- 19- FAO. Trade year book , various years.
- 20- Fosu, Josph, 1998; Impact of government pricing policies on agricultural production and achivement of government objectives in Zambia, Ph.D Dissertation, Iowa State university.
- 21- Kruegure, A.O. 1992; The political economy of agricultural pricing policy . Vol, 5, Asynthesis of the political economy in developing countries , world bank comparative studies , Baltimore , Md. Jhons Hopkings university press.
- 22- Noham- Elmahdi, 1995; Measurment and effects of agricultural pricing policies and exchange rate regimes on Egyptian agriculture . Ph.D. Dissertation , University of colorado
- 23- Preze Nicostrado Doming, 1996; Commodity price stabilization and trade libralization. The case of corn and livestock in philippines, Ph.D. dissertation. Virginia Polytechnice Institute of State University.
- 24- Scandizo passqual. 1989; Measure of protection, methodology , economic interpretation and policy relevance , Rome , FAO.

درصد وابستگی بالای گوشت مرغ و تخم مرغ در مقایسه با گوشت گاو به نهاده‌های وارداتی و در نتیجه، برخورداری بیشتر این دو کالا از نرخ‌های ارز ترجیحی، درصد تغییرات حمایت دولت در مورد گوشت مرغ و تخم مرغ بیشتر از گوشت گاو بوده است. هر چند، مقادیر مطلق میانگین نرخ حمایت اسمی و مؤثر گوشت گاو بیش از دو کالای دیگر است .

پاورقی‌ها

- 1- Nominal and effective rates of protection
- 2- Nominal coefficient of protection
- 3- Domestic resources cost
- 4- Border price equivalent
- 5- Border price
- 6- Nominal exchange rate
- 7- Real exchange rate
- 8- Effective rate of protection
- 9- Official exchange rate
- 10- Purchasing power parity
- 11- GDPdefiator.

منابع مورد استفاده

- ۱ - بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران ، اداره آمار اقتصادی ، دایره شاخص بهای خرده فروشی کالاها.
- ۲ - بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران ، ۱۳۷۹؛ اداره حساب‌های اقتصادی -جداول حسابهای ملی (سال‌های ۷۷-۱۳۳۸) به قیمت جاری و قیمت ثابت سال ۶۹.
- ۳ - بستاک، مصطفی. ۱۳۸۱؛ اندازه‌گیری آثار سیاست‌های قیمت گذاری محصولات دامی(بررسی موردی گوشت مرغ)، اقتصاد کشاورزی و توسعه شماره ۳۷.
- ۴ - بلا، بالاسا، ۱۳۶۸؛ استراتژی‌های توسعه در کشورهای بیمه صنعتی، تحلیلی تطبیقی، ترجمه محمد علی حقی. وزارت برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی اجتماعی.
- ۵ - رحیمی، عباس. ۱۳۷۹؛ سیاست‌های حمایت از بخش کشاورزی ، مطالعه موردی بخش‌های امور دام و شیلات کشور، تهران وزارت جهاد سازندگی ، سلسله انتشارات روستا و توسعه، شماره ۳۷ .
- ۶ - شرکت پشتیبانی امور دام کشور، دفتر برنامه ریزی ، بودجه و تشکیلات ، گزارش داخلی سال‌های مختلف.
- ۷ - فرزین وش ، اسدا. ۱۳۷۲؛ مشکل تنظیم نرخ ارز در کشورهای در حال توسعه، تهران مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی سال.
- ۸ - گمرک جمهوری اسلامی ایران ، سالنامه آمار بازرگانی خارجی کشور

